अध्याय 2: अल्पानामपि वस्तूनां संहतिः कार्यसाधिका

विषय-सूची 8 प्रश्नावली · 57 प्रश्न

प्रश्नावली 1	अधोलिखितानां प्रश्नानाम् एकपदेन उत्तरं लिखत-	10 प्रश्न
प्रश्नावली 2	पूर्णवाक्येन उत्तरं लिखत-	10 प्रश्न
प्रश्नावली 3	अधोलिखितानि वाक्यानि पठित्वा ल्यप् प्रत्ययान्तेषु परिवर्तयत-	8 प्रश्न
प्रश्नावली 4	उदाहरणानुसारम् उपसर्गयोजनेन क्त्वा–स्थाने ल्यप्-प्रत्ययस्य प्रयोगं कृत्वा पदानि परिवर्तयत- (सम्, आ, उप, उद्, वि, प्र)	6 प्रश्न
प्रश्नावली 5	पाठे प्रयुक्तेन उपयुक्तपदेन रिक्तस्थानं पूरयत-	5 प्रश्न
प्रश्नावली 6	पाठे प्रयुक्तेन ल्यप्प्रत्ययान्तपदेन सह उपयुक्तं पदं योजयत	1 प्रश्न
प्रश्नावली 7	समासयुक्तपदेन रिक्तस्थानं पूरयत-	5 प्रश्न
प्रश्नावली 8	सार्थकपदं ज्ञात्वा सन्धिविच्छेदं कुरुत-	12 प्रश्न

प्रश्नावली 1 — अधोलिखितानां प्रश्नानाम् एकपदेन उत्तरं लिखत-

प्रश्न 1

(क) मित्राणि ग्रीष्मावकाशे कुत्र गच्छन्ति ?

हल

एकपदेन उत्तरम्।

उत्तर: उत्तराखण्डम्

प्रश्न 2

(ख) सर्वत्र कः प्रसृतः ?

हल

एकपदेन उत्तरम्।

उत्तर: अन्धकारः

प्रश्न 3

(ग) कः सर्वान् प्रेरयन् अवदत् ?

हल

एकपदेन उत्तरम्।

उत्तर: नायकः

प्रश्न 4

(घ) कः हितोपदेशस्य कथां श्रावयति ?

हल

एकपदेन उत्तरम्।

उत्तर: नायकः

प्रश्न 5

(ङ) कपोतराजस्य नाम किम् ?

हल

एकपदेन उत्तरम्।

उत्तर: चित्रग्रीवः

प्रश्न 6

(च) व्याधः कान् विकीर्य जालं प्रसारितवान् ?

हल

एकपदेन उत्तरम्।

उत्तर: तण्डुलकणान्

प्रश्न 7

(छ) विपत्काले विस्मयः कस्य लक्षणम् ?

हल

एकपदेन उत्तरम्।

उत्तर: कापुरुषस्य

प्रश्न 8

(ज) चित्रग्रीवस्य मित्रं हिरण्यकः कुत्र निवसति ?

हल

एकपदेन उत्तरम्।

उत्तर: गण्डकीतीरे

प्रश्न 9

(झ) चित्रग्रीवः हिरण्यकं कथं सम्बोधयति ?

हल

एकपदेन उत्तरम्।

उत्तर: भोः मित्र

प्रश्न 10

(ञ) पूर्वं केषां पाशान् छिनतु इति चित्रग्रीवः वदति ?

हल

एकपदेन उत्तरम्।

उत्तर: आश्रितानाम्

प्रश्नावली 2 — पूर्णवाक्येन उत्तरं लिखत-

प्रश्न 1

(क) यदा केदारक्षेत्रम् आरोहन्तः आसन् किम् अभवत्?

हल

पूर्णवाक्येन उत्तरम्।

उत्तर: यदा केदारक्षेत्रम् आरोहन्तः आसन् तदा वेगेनं वृष्टिः आरब्धा।

प्रश्न 2

(ख) सर्वे उच्चस्वरेण किं प्रार्थयन्त ?

हल

पूर्णवाक्येन उत्तरम्।

उत्तर: सर्वे उच्चस्वरेण प्रार्थयन्त-हे भगवन्! रक्ष अस्मान्।

प्रश्न 3

(ग) असम्भवं कार्यं कथं कर्तुं शक्यते इति नायकः उक्तवान्?

हल

पूर्णवाक्येन उत्तरम्।

उत्तर: असम्भवं कार्यं आत्मविश्वासबलेन कर्तुं शक्यते इति नायकः उक्तवान्।

प्रश्न 4

(घ) निर्जने वने तण्डुलकणान् दृष्ट्वा चित्रग्रीवः किं निरूपयति ?

हल

पूर्णवाक्येन उत्तरम्।

उत्तर: चित्रग्रीवः निरूपयति यत् निर्जने वने तण्डुलकणानां सम्भवः कथम्।

प्रश्न 5

(ङ) किं नीतिवचनं प्रसिद्धम् ?

हल

पूर्णवाक्येन उत्तरम्।

उत्तर: लघूनाम् अपि वस्तूनां संहतिः कार्यसाधिका इति नीतिवचनं प्रसिद्धम्।

प्रश्न 6

(च) व्याधात् रक्षां प्राप्तुं चित्रग्रीवः कम् आदेशं दत्तवान्?

हल

पूर्णवाक्येन उत्तरम्।

उत्तर: व्याधात् रक्षां प्राप्तुं चित्रग्रीवः कपोतान् आदेशं दत्तवान्।

प्रश्न 7

(छ) हिरण्यकः किमर्थं तूष्णीं स्थितः ?

हल

पूर्णवाक्येन उत्तरम्।

उत्तर: हिरण्यकः कपोतानाम् अवपातभयात् चकितः तूष्णीं स्थितः।

प्रश्न 8

(ज) पुलकितः हिरण्यकः चित्रग्रीवं कथं प्रशंसति ?

हल

पूर्णवाक्येन उत्तरम्।

उत्तर: पुलकितः हिरण्यकः चित्रग्रीवं प्रशंसति- आश्रितवात्सल्येन त्वं त्रैलोकस्याऽपि स्वामित्वं प्राप्तुं योग्योऽसि।

प्रश्न 9

(झ) कपोताः कथं आत्मरक्षणं कृतवन्तः ?

हल

पूर्णवाक्येन उत्तरम्।

उत्तर: कपोताः बुद्धिबलेन संघटनसामर्थ्येन च आत्मरक्षणं कृतवन्तः।

प्रश्न 10

(ञ) नायकस्य प्रेरकवचनैः सर्वेऽपि किम् अकुर्वन्?

हल

पूर्णवाक्येन उत्तरम्।

उत्तर: नायकस्य प्रेरकवचनैः सर्वे भयं विहाय सेतुनिर्माणं कार्ये संलग्नाः जाताः।

प्रश्नावली 3 — अधोलिखितानि वाक्यानि पठित्वा ल्यप् प्रत्ययान्तेषु परिवर्तयत-

प्रश्न 1

(क) छात्रः कक्षां प्रविशति। संस्कृतं पठति।

हल

प्रविशति → प्रविश्य (ल्यप्)।

उत्तर: छात्रः कक्षां प्रविश्य संस्कृतं पठति।

प्रश्न 2

(ख) भक्तः मन्दिरम् आगच्छति। पूजां करोति।

हल

आगच्छति → आगत्य (ल्यप्)।

उत्तर: भक्तः मन्दिरम् आगत्य पूजां करोति।

प्रश्न 3

(ग) माता भोजनं निर्माति। पुत्राय ददाति।

हल

निर्माति → निर्माय (ल्यप्)।

उत्तर: माता भोजनं निर्माय पुत्राय ददाति।

प्रश्न 4

(घ) सुरेशः प्रातः उत्तिष्ठति। देवं नमति।

हल

उत्तिष्ठति → उत्थाय (ल्यप्)।

उत्तर: सुरेशः प्रातः उत्थाय देवं नमति।

प्रश्न 5

(ङ) रमा पुस्तकं स्वीकरोति। विद्यालयं गच्छति।

हल

स्वीकरोति → स्वीकृत्य (ल्यप्)।

उत्तर: रमा पुस्तकं स्वीकृत्य विद्यालयं गच्छति।

प्रश्न 6

(च) अहं गृहम् आगच्छामि। भोजनं करोमि।

हल

आगच्छामि → आगत्य (ल्यप्)।

उत्तर: अहं गृहम् आगत्य भोजनं करोमि।

प्रश्न 7

(छ) तण्डुलकणान् विकिरति। जालं विस्तारयति।

हल

विकिरति → विकीर्य (ल्यप्)।

उत्तर: तण्डुलकणान् विकीर्य जालं विस्तारयति।

प्रश्न 8

(ज) व्याधः तण्डुलकणान् अवलोकते। भूमौ अवतरति।

हल

अवलोकते → अवलोक्य (ल्यप्)।

उत्तर: व्याधः तण्डुलकणान् अवलोक्य भूमौ अवतरति।

प्रश्नावली 4 — उदाहरणानुसारम् उपसर्गयोजनेन क्त्वा–स्थाने ल्यप्-प्रत्ययस्य प्रयोगं कृत्वा पदानि परिवर्तयत- (सम्, आ, उप, उद्, वि, प्र)

प्रश्न 1

(क) छात्रः गृहं गत्वा भोजनं करोति। (उदाहरणम्)

हल

आ + गम् + ल्यप् → आगत्य।

उत्तर: छात्रः गृहम् आगत्य (आ + गम् + ल्यप्) भोजनं करोति।

प्रश्न 2

(ख) माता वस्त्राणि क्षालयित्वा पचति।

हल

प्र/सम् उपसर्गयोजनेन क्त्वा → ल्यप्।

उत्तर: माता वस्त्राणि प्रक्षाल्य / संक्षाल्य पचति।

प्रश्न 3

(ग) शिक्षकः श्लोकं लिखित्वा पाठयति।

हल

उद् उपसर्गयोजनेन क्त्वा → ल्यप्।

उत्तर: शिक्षकः श्लोकं उल्लिख्य पाठयति।

प्रश्न 4

(घ) रमा स्थित्वा गीतं गायति।

हल

उद् उपसर्गयोजनेन क्त्वा → ल्यप्।

उत्तर: रमा उत्थाय गीतं गायति।

प्रश्न 5

(ङ) शिष्यः सर्वदा गुरुं नत्वा पठति।

हल

प्र उपसर्गयोजनेन क्त्वा → ल्यप्।

उत्तर: शिष्यः सर्वदा गुरुं प्रणभ्य पठति।

प्रश्न 6

(च) लेखकः आलोचनं कृत्वा लिखति।

हल

सम् उपसर्गयोजनेन क्त्वा → ल्यप्।

उत्तर: लेखकः आलोचनं संस्कृत्य लिखति।

प्रश्नावली 5 — पाठे प्रयुक्तेन उपयुक्तपदेन रिक्तस्थानं पूरयत-

प्रश्न 1

(क) सर्वैः एकचित्तीभूय _____ उड्डीयताम्।

हल

रिक्तस्थानपूर्तिः।

उत्तर: सर्वैः एकचित्तीभूय जालमादाय उड्डीयताम्।

प्रश्न 2

(ख) जालापहारकान् तान् _____ पश्चाद् अधावत्।

हल

रिक्तस्थानपूर्तिः।

उत्तर: जालापहारकान् तान् अवलोक्य पश्चाद् अधावत्।

प्रश्न 3

(ग) अस्माकं मित्रं _____ नाम मूषकराजः गण्डकीतीरे चित्रवने निवसति।

हल

रिक्तस्थानपूर्तिः।

उत्तर: अस्माकं मित्रं हिरण्यको नाम मूषकराजः गण्डकीतीरे चित्रवने निवसति।

प्रश्न 4

(घ) हिरण्यकः कपोतानाम् _____ स्थितः।

हल

रिक्तस्थानपूर्तिः।

उत्तर: हिरण्यकः कपोतानाम् अवपातभयेन चकितस्तूष्णीं स्थितः।

प्रश्न 5

(ङ) यतोहि विपत्काले _____ कापुरुषलक्षणम्।

हल

रिक्तस्थानपूर्तिः।

उत्तर: यतोहि विपत्काले विस्मयः एव कापुरुष-लक्षणम्।

प्रश्नावली 6 — पाठे प्रयुक्तेन ल्यप्प्रत्ययान्तपदेन सह उपयुक्तं पदं योजयत

प्रश्न 1

पाठे प्रयुक्तेन ल्यप्प्रत्ययान्तपदेन सह उपयुक्तं पदं योजयत।

हल

ल्यप्प्रत्ययान्तपदानां पाठानुसारं मेलनम् —
(क) विकीर्य — तण्डुलकणान् (व्याधः तण्डुलकणान् विकीर्य)
(ख) विस्तीर्य — जालम् (जालं विस्तीर्य)
(ग) अवतीर्य — भूमौ (कपोताः भूमौ अवतीर्य)
(घ) अवलोक्य — जालापहारकान् (व्याधः जालापहारकान् तान् अवलोक्य)
(ङ) एकचित्तीभूय — उड्डीयताम् (एकचित्तीभूय जालमादाय उड्डीयताम्)
(च) प्रत्यभिज्ञाय — तद्वचनम् (हिरण्यकः तद्वचनं प्रत्यभिज्ञाय)

उत्तर: विकीर्य–तण्डुलकणान्, विस्तीर्य–जालम्, अवतीर्य–भूमौ, अवलोक्य–जालापहारकान्, एकचित्तीभूय–उड्डीयताम्, प्रत्यभिज्ञाय–तद्वचनम्।

प्रश्नावली 7 — समासयुक्तपदेन रिक्तस्थानं पूरयत-

प्रश्न 1

(क) गण्डक्याः तीरम् = ? तस्मिन् = ? (उदाहरणम्)

हल

समासनिर्माणम्।

उत्तर: गण्डक्याः तीरम् = गण्डकीतीरम्; तस्मिन् = गण्डकीतीरे

प्रश्न 2

(ख) तण्डुलानां कणाः = _____ तान् = _____

हल

समासनिर्माणम्।

उत्तर: तण्डुलानां कणाः = तण्डुलकणाः; तान् = तण्डुलकणान्

प्रश्न 3

(ग) जालस्य अपहारकाः = _____ तान् = _____

हल

समासनिर्माणम्।

उत्तर: जालस्य अपहारकाः = जालापहारकाः; तान् = जालापहारकान्

प्रश्न 4

(घ) अवपाताद् भयम् = _____ तस्मात् = _____

हल

समासनिर्माणम्।

उत्तर: अवपाताद् भयम् = अवपातभयम्; तस्मात् = अवपातभयात्

प्रश्न 5

(ङ) कापुरुषाणां लक्षणम् = _____ तस्मिन् = _____

हल

समासनिर्माणम्।

उत्तर: कापुरुषाणां लक्षणम् = कापुरुषलक्षणम्; तस्मिन् = कापुरुषलक्षणे

प्रश्नावली 8 — सार्थकपदं ज्ञात्वा सन्धिविच्छेदं कुरुत-

प्रश्न 1

(क) इत्याकर्ण्य = ? (उदाहरणम्)

हल

सन्धिविच्छेदः।

उत्तर: इत्याकर्ण्य = इति + आकर्ण्य

प्रश्न 2

(ख) चित्रग्रीवोऽवदत् = ? (उदाहरणम्)

हल

सन्धिविच्छेदः।

उत्तर: चित्रग्रीवोऽवदत् = चित्रग्रीवः + अवदत्

प्रश्न 3

(ग) बालकोऽत्र = _____

हल

सन्धिविच्छेदः।

उत्तर: बालकोऽत्र = बालकः + अत्र

प्रश्न 4

(घ) धैर्यमथाभ्युदये = _____

हल

सन्धिविच्छेदः।

उत्तर: धैर्यमथाभ्युदये = धैर्यम् + अथ + अभ्युदये

प्रश्न 5

(ङ) भोजनेऽप्यप्रवर्तनम् = _____

हल

सन्धिविच्छेदः।

उत्तर: भोजनेऽप्यप्रवर्तनम् = भोजने + अपि + अप्रवर्तनम्

प्रश्न 6

(च) नमस्ते = _____

हल

सन्धिविच्छेदः।

उत्तर: नमस्ते = नमः + ते

प्रश्न 7

(छ) उपायश्चिन्तनीयः = _____

हल

सन्धिविच्छेदः।

उत्तर: उपायश्चिन्तनीयः = उपायः + चिन्तनीयः

प्रश्न 8

(ज) व्याधस्तत्र = _____

हल

सन्धिविच्छेदः।

उत्तर: व्याधस्तत्र = व्याधः + तत्र

प्रश्न 9

(झ) हिरण्यकोऽप्याह = _____

हल

सन्धिविच्छेदः।

उत्तर: हिरण्यकोऽप्याह = हिरण्यकः + अपि + आह

प्रश्न 10

(ञ) मूषकराजो गण्डकीतीरे = _____

हल

सन्धिविच्छेदः।

उत्तर: मूषकराजो गण्डकीतीरे = मूषकराजः + गण्डकीतीरे

प्रश्न 11

(ट) अतस्त्वाम् = _____

हल

सन्धिविच्छेदः।

उत्तर: अतस्त्वाम् = अतः + त्वाम्

प्रश्न 12

(ठ) कश्चित् = _____

हल

सन्धिविच्छेदः।

उत्तर: कश्चित् = कः + चित्